

PRÁVNE POSTAVENIE EVANJELICKEJ A.V. CIRKVI NA ÚZEMÍ DNEŠNÉHO SLOVENSKA V 18. STOROČÍ

Mgr. Zuzana Poláková

Abstract: The legal status of the Evangelical Church of the Augsburg Confession in 18th century on the Territory of the Today's Slovakia.

The paper discusses and analyzes aspects having impact on the church and legal status of Lutherans on the territory of Slovakia in 18th century. Legal development and status of the Evangelical Church of the Augsburg Confession in the context of social relations and political direction of the Habsburg Empire, which identified itself with Catholicism, has to be taken into account. With the spreading of Catholicism, the Habsburg Empire saw an opportunity to establish an absolutic form of government. The aim of this paper is to present an objective convergence of trends, which played an important role in the struggle for the preservation of the identity of Slovak Lutherans.

Key words: Evangelical Church of the Augsburg Confession, re-Catholicization, Church Autonomy, Legal Status

1 Úvod do problematiky

Cirkev ako taká v sebe nezahŕňa len teologický, ale zároveň i právny pojem, ktorý sa dosvedčuje vonkajšími právnymi účinkami.¹ To nás privádza k relevantnosti myšlienky zaoberať sa otázkou právneho postavenia cirkvi, tvoriaceho neodmysliteľnú súčasť jej existenčnej reality. Úlohou tohto príspevku je tak na základe analýzy dobových pomerov priblížiť tendencie, smerujúce k zachovaniu identity evanjelickej a. v. cirkvi na Slovensku, v období, v ktorom „príslušnosť ku konfesii bola (...) dlhý čas hlavným identifikačným znakom človeka“.² Pre širokospektrálne pochopenie problematiky právneho statusu evanjelictva na Slovensku v 18. storočí, je, ale v prvom rade potrebné aspoň v krátkosti vrátiť sa k vývoju cirkevno-právnej situácie obdobia 17. storočia.

Vo vývoji organizačného zriadenia cirkvi nachádzame už od polovice 17. storočia neodmysliteľný prvok, ktorým bolo ustanovenie superintendencií. „Legislatívny základ ich vzniku bol daný uznaním náboženskej slobody, tak ako bola formulovaná viedenským mierom v roku 1606 a následne potvrdená uhorským snemom, ale predovšetkým jej znovupotvrdením

¹ JAMNICKÝ, Ján s. a. Theol. Vys. Škola ev. a. v. cirkvi na Slovensku, s. 2.

² KOWALSKÁ, Eva. Evanjelicke a. v. spoločenstvo v 18. storočí, s. 21.

v predkorunovačnom dekréte Mateja II. v októbri 1608.³ Oproti Viedenskému mieru bol zákon z roku 1608 v oveľa väčšej miere zameraný v prospech protestantov, ktorým na základe prijatia zákonného článku I/1608 bolo dovolené vytvoriť si svoju cirkevnú organizáciu a vymenovať superintendentov.⁴ Vhodné podmienky pre dobudovanie trojstupňovej organizácie evanjelickej a. v. cirkvi na Slovensku vytvorila, ale až Žilinská synoda (1610) a o štyri roky neskôr konaná Spišsko-podhradská synoda (1614), ktoré superintendentom oficiálne priznali právo ordinácie a položili tak základy identity evanjelikov na území vtedajšieho Slovenska. Práve Žilinská synoda, konaná v roku 1610, sa úzko identifikovala s myšlienkami ortodoxie 16. storočia, ako možného legálneho prostriedku právnej existencie cirkvi, ktorá vo svojej politickej i teologickej rovine mala smerovať k upevneniu cirkevného postavenia v spoločenskom zriadení a zachovaní jej celistvosti v zápase s ofenzívnymi ambíciami štátnej moci.

Vlnu nevôle v radoch katolíckej hierarchie v ďalšom období vyvolalo predovšetkým rozhodnutie snemu z roku 1647, ktorým sa jednotlivé články Lineckého mieru zaradili medzi krajinské zákony. Avšak tento stav trval len do roku 1658, kedy ich arcibiskup Lippay oficiálne vyhlásil za neplatné. Katolícka cirkev mala navyše v tomto období v rukách aj argumentačný tromf v podobe platného uhorského zákonníka, ktorý v článku 4 z roku 1525 „nariad’oval vykynoženie Lutherových stúpcov, pričom uložil ich upaľovanie tak duchovným, ako aj svetským osobám“.⁵ Keďže oficiálne nedošlo k zrušeniu tohto článku, ktorý v latinčine znel: „*Lutherani omnes comburantur*“⁶, katolícka cirkev sa na neho v období prenasledovania evanjelikov rada odvolávala.

Druhú polovicu 17. storočia, charakterizovanú násilnou formou rekatolizácie, sprevádzal postupný rozpad evanjelickej cirkevnej správy. I napriek tomu, že v tejto pohnutej dobe predsa len došlo, na základe zákonných článkov XXV a XXVI z roku 1681, aspoň ku čiastočnej garancii reštitúcie práv nekatolíkov, „sa luteráni v Uhorsku vcelku logicky neodvážili zrieknuť ortodoxie ako významného prostriedku obrany vlastnej identity“.⁷ Po porážke Tököliho povstania i osmanskej armády v bitke pri Viedni, moc Habsburgovcov výrazne vzrástla. Pod vplyvom týchto politických udalostí bol v roku 1687 zvolaný snem do Bratislavy (Prešporku), rozhodnutím ktorého dochádza k zrušeniu zákonného článku XXXI Zlatej buly Ondreja II., čo znamenalo, že stavy sa vzdali ius resistendi (tzv. práva odporu).

V otázke náboženstva situácia na sklonku storočia už doslova kulminovala, čo prinútilo panovníka Leopolda I. k vydaniu tzv. Explanatia Leopoldina (1691), nariadenia, ktorým bol zadefinovaný rozdiel medzi verejným a súkromným vykonávaním náboženského kultu. To viedlo

³ BODNÁROVÁ, Miloslava. Žilinská synoda a jej význam pre evanjelickú a. v. cirkev na Slovensku, s. 57.

⁴ KOHÚTOVÁ, Mária. Politické pozadie snemu roku 1608, s. 129.

⁵ KÓNYA, Peter. Šírenie luterskej reformácie, s. 21.

⁶ ŽIAK, Andrej. Dvesto rokov od vydania Tolerančného patentu, s. 38.

⁷ KOWALSKÁ, Eva. Evanjelické a. v. spoločenstvo v 18. storočí, s. 106.

k úpadku organizácie správy evanjelickej cirkvi, čo sa odzrkadlilo najmä na zložení jednotlivých slovenských cirkevných zborov, ako i na rozvrate všetkých troch dovtedy existujúcich superintendentov. Po neslávne známych Bratislavských (Prešporských) súdoch, prišla evanjelická cirkev hneď o troch svojich superintendentov, a tak v čase ťažkého prenasledovania, ostáva v úrade len jediný, bardejovský rodák Jakub Zabler (Zabeller). Z hľadiska právneho postavenia evanjelikov na našom území došlo k ich zatlačeniu do úzadia, s jasným zámerom katolíckej cirkvi o ich definitívne odstránenie. Evanjelická a. v. cirkev na Slovensku tak stála v závere storočia pred neľahkou úlohou: „znovu vybudovať svoje štruktúry a zároveň upevniť svoju vnútornú (teologickú) konzistentnosť.“⁸

2 Evanjelická a. v. cirkev na Slovensku v čase povstania Františka II. Rákocziho

S nástupom nového storočia, do ktorého evanjelická cirkev vstúpila značne oslabená, sa prejavy katolicizmu výrazne stupňovali. Pokusov o nastolenie náboženskej jednoty na celom území monarchie sa Viedenský cisársky dvor nevzdával ani v tomto novom období. To čo sa mu počas predchádzajúceho obdobia nepodarilo naplniť prostredníctvom vedenia represívnej politiky, sa snažil teraz dosiahnuť „v nenásilnej forme“, zavádzaním účinných opatrení v podobe zákonných článkov. Prispel tak k udomácneniu novej, oveľa systematickejšej formy rekatolizačného úsilia na území Uhorska, v hraniciach ktorého sa rozprestieralo Slovensko (územie horného Uhorska).

Novú nádej na doriešenie náboženskej otázky, prinieslo pre slovenských evanjelikov až vypuknutie protihabsburského povstania Františka II. Rákocziho, zastávajúceho tolerantný prístup k nekatolíckym konfesiám. V snahe o doriešenie problémov, ktoré v cirkvi vyvstali, ako i vo výhľade na zmenu pomerov v krajine, sa k vodcovi povstania pridával slovenský ľud s nadšením. Po sneme v Sečanoch (1705), ktorý sa zaoberal náboženskými záležitosťami v 13. – 17. zákonom článku⁹ mohlo dôjsť k postupnej obnove organizácie cirkevného života, úzko spätéj s potrebou konsolidácie. Proklamácia náboženskej slobody, v čase zúriaceho odboja, nakoniec vytvorila priaznivé podmienky aj pre zvolanie synody do Ružomberka v apríli roku 1707. Synoda stála pred zodpovednou úlohou obnoviť cirkevný a bohoslužobný život. Snažila sa o celkovú prestavbu, zreformovanie rozvrátenej cirkevnej správy a upevnenie postavenia superintendentov, ktorých ustanovila tzv. Cerovská synoda na svojom zasadnutí v roku 1704. Z uznesení je potrebné spomenúť predovšetkým vytvorenie prvých konzistórií, na základe 25. kanóna, ktoré dovtedy patrili k absentujúcemu prvku v organizačnej správe evanjelickej a. v. cirkvi na Slovensku. Právomocami prevyšujúcimi aj právomoci dištriktu, spočívala ich hlavná úloha v reprezentovaní, hájení záujmov cirkvi a rozhodovaní o sporných cirkevných záležitostiach v rozmedzí prijatých synodálnych zákonov.

⁸ KOWALSKÁ, Eva. Obnova cirkevného života evanjelikov a. v. v Uhorsku po roku 1681, s. 656.

⁹ KÓNYA, Peter. Evanjelická a. v. cirkev počas povstania Františka II. Rákocziho, s. 65.

Záveru Ružomerskej synody, i napriek ich preukázateľne pozitívnemu vplyvu na organizáciu evanjelickej a. v. cirkvi, neboli v konečnom dôsledku štátprávne uznané. Práve naopak na základe prijatia viacerých unesení si synoda vyslúžila od ortodoxných kruhov nelichotivý prívlastok obrazoborecká a zo strany katolíkov sa ozývali hlasy, ktoré uznesenia synody vyhlasovali za neplatné.

V súvislosti s konaním synody nemožno v krátkosti opomenúť ani zložitú problematiku pietizmu. Slovenský pietizmus ako hnutie zdôrazňujúce citovú zbožnosť, sa vyznačoval tým, že na rozdiel od zahraničia nadobudol svoj vlastný rozmer, založený predovšetkým na duchovnom charaktere, spočívajúcom v prehlbovaní cirkevného i bohoslužobného života. Na synode dochádza k odmietnutiu radikálnej vetvy hallského pietizmu a tým k dôraznejšiemu príľnutiu evanjelickej cirkvi k ortodoxii 16. storočia, ktorej hlavným reprezentantom na našom území bol biskup Daniel Krman. Po skončení revolučnej Ružomerskej synody sa pietizmus predsa len nevytratil zo života slovenského ľudu, avšak jeho smerovanie nadobudlo nový rozmer. „Pietizmus, teraz už hodne stenčený a odrezaný aj od svojho centra Halle, kam nesmú teológovia chodiť, kladie váhu na ľud, na uvedomenie malého človeka, na jeho reč, na výchovu mládeže aj pri konfirmácii, ktorá sa postupne ujíma.“¹⁰ Takmer polstoročie zastával pietizmus popredné miesto na scéne náboženského diania i v duchovnom živote veriaceho slovenského ľudu.

3 Pomery po uzavretí Satmárskeho mieru (1711)

Uzavretím Satmárskeho mieru v roku 1711, bol po porážke posledného stavovského povstania, v Uhorsku obnovený „ústavný status quo spred roku 1670“.¹¹ Predchádzajúce rokovania, ktorých obsahom bola vzájomná kompromisná dohoda medzi panovníkom a odbojnou šľachtou o rozdelení moci, nadobudli podpísaním mieru svoju právoplatnosť. Vzhľadom na dané okolnosti, možno uzavretie dohody v takomto znení považovať za nezanedbateľný úspech uhorských stavov. V roku 1711 zároveň dochádza formálnym spôsobom i k obnoveniu „stavovskej ústavy, ale naplno sa už viac v podmienkach posilnenej panovníckej moci (aj prostredníctvom Pragmatickej sankcie) nemohla realizovať.“¹²

Vstup Uhorska do mierového obdobia, charakterizoval v tomto čase nový politický obsah, avšak náboženská otázka ostávala i naďalej nedoriešenou, čím bol ďalší osud protestantov v krajine nejasný. K doriešeniu tejto záležitosti bol preto z iniciatívy panovníka zvolaný snem do Bratislavy (Prešporku), v období rokov 1712 - 1715.

V tejto otázke bol v roku 1715 vyneseny XXX. zákonný článok, ktorého znenie zakazovalo protestantom prerokovávanie svojich záležitostí na zasadnutiach snemu. Podľa uvedeného článku mali protestanti právo obrátiť sa vo veci náboženstva, so žiadosťou na miestodržiteľskú radu alebo priamo

¹⁰ ĎUROVIČ, Ján. Slovenský pietizmus, s. 185.

¹¹ BEŇA, Jozef, GÁBRIŠ, Tomáš. Dejiny práva na území Slovenska I (do roku 1918), s. 78.

¹² BEŇA, Jozef, GÁBRIŠ, Tomáš. Dejiny práva na území Slovenska I (do roku 1918), s. 79.

na panovníka, „avšak iba ako súkromné osoby, čo potvrdzovalo klasifikáciu náboženských vecí protestantov ako vecí súkromných“.¹³

K ďalším obmedzeniam náboženskej slobody dochádza následne aj na základe vydania zákonných článkov XXXI a XXXII. Práve zákonným článkom XXXI/1715 boli anulované zákony, prijaté Ružomerskou synodou, pričom rozhodnutím tohto zákonného článku dochádza na základe súhlasu vrchnosti aj k zrušeniu samotnej autonómie evanjelickej cirkvi. Zákonný článok XXXII následne vyhlásil aj závery prijaté na sneme v Sečanoch, v roku 1705, za oficiálne neplatné. Po roku 1715 sa tak stáva organizácia cirkevnej správy pre evanjelikov na Slovensku obzvlášť zložitou. Okrem zákazu konania synody, na ktorej zvolanie sa vyžadoval súhlas panovníka, dochádza aj k zrušeniu superintendencií, tak ako boli ustanovené rozhodnutím Ružomerskej synody.

3.1 Resolutio Carolina

Po dlhoročnom čakaní vydal panovník Karol III. dňa 21. marca 1731 svoje Resolutio Carolina, rezolúciu, ktorá sa zakladala na obnovení platnosti zákonných článkov XXV a XXVI z roku 1681, zákonného článku XXI/1687, zákonného článku XXX/1715 a Explanatia Leopoldina z roku 1691.¹⁴ Na základe jej prijatia došlo k potvrdeniu právnych princípov, a to konkrétne zemepanskej zásady „cuius regio, eius religio“, výhradne zameranej proti protestantom a zákonného článku XXVI/1681, určujúceho rozdiel medzi vykonávaním verejného a súkromného kultu.

Karolova rezolúcia obsahujúca 9 paragrafov, ukotvila zákaz apostázy a zaviedla vymáhanie dekretálnej prísahy, čo z právneho hľadiska predstavovalo zásah do občianskych práv nekatolíckych konfesií. Pre slovenských evanjelikov prinieslo vyžadovanie tejto neprijateľnej prísahy (9. §) značné obmedzenia v spoločenskom uplatnení. Dekretálna prísaha pochádzajúca od právnika Štefana Verböczyho sa datuje do roku 1505, pričom pri dosadzovaní do úradu bola vyžadovaná od čias panovania Ľudovíta II.¹⁵ „Po reformácii sa táto prísaha nepoužívala, keďže protestanti nemohli prisahať na Máriu a svätých.“¹⁶ Napriek tomu ostávala i naďalej v platnosti a v rokoch 1728 – 1729 sa opäť dostala do popredia ako účinný nástroj v rukách silnej katolíckej cirkvi. Obzvlášť napäté boli práve rokovania snemu zasadajúceho v roku 1729, kde sa otázka skladania dekretálnej prísahy stala ostro diskutovanou. Neustávajúce útoky zo strany katolíckej cirkvi, ktoré stavali na vykonštruovaných tvrdeniach, vyvrcholili zmienkou o invariančnosti vyznaní, ktorá v danej situácii len opätovne potvrdila, ako poukazuje novodobá historička Eva Kowalská, relevantnosť politického významu zotrávania evanjelickej cirkvi pri ortodoxii 16. storočia.¹⁷

¹³ KÓNYA, Peter. ECAV v 18. storočí (1711 – 1791), s. 50.

¹⁴ VESELÝ, Daniel. Dejiny kresťanstva a reformácie na Slovensku, s. 220.

¹⁵ KOLÁROVSKÝ, Pavel. Resolutio Carolina, s. 72.

¹⁶ KOLÁROVSKÝ, Pavel. Resolutio Carolina, s. 72.

¹⁷ KOWALSKÁ, Eva. Problémy s obnovou cirkevného života, s. 93 – 94.

V októbri 1734 vydáva vo forme výnosu Karol III. aj druhú rezolúciu, ktorej prínos pre protestantov spočíval v ustanovení 4 superintendencií, ktorých hranice ostali nezmenené až do zániku monarchie v roku 1918. Postavenie superintendenta a jeho pôsobnosť ostávali, ale v aktuálnej situácii i naďalej plne závislé na milostivom rozhodnutí panovníka.

Po ustanovení oboch kráľovských výnosov, ktoré v konečnom dôsledku zamedzovali fungovaniu správy evanjelickej cirkvi, sa ale slovenskí evanjelici napriek tomu nevzdávali nádeje na zmenu pomerov v krajine, ktorá by viedla k zlepšeniu ich postavenia. Avšak ani na základe prosbopisu, ktorý bol evanjelikmi s nádejou v spoločnom mene odovzdaný uhorskému kráľovi, v máji roku 1736, nedosiahla utláčaná evanjelická a. v. cirkev na Slovensku zmenu pozície. Obsah prosbopisu, týkajúci sa prísazných formúl, odňatia cirkevných vecí a vo všeobecnosti celej podstaty artikúl, Karol III. zavrhol a v dôsledku zmeny politických pomerov v krajine, zapríčinených prepuknutím tureckých vojen, navyše v ďalších rokoch celú svoju pozornosť úplne odvrátil od náboženských záležitostí.¹⁸

Jeho vláda a neskôr i vláda jeho dcéry Márie Terézie, ktorá zasadla na trón vďaka Pragmatickej sankcii svojho otca sa v dejinách neslávne pripodobňuje aj „babylonskému zajatiu protestantov“, kde úlohou Márie Terézie vystupujúcej v roli „apoštolského kráľa“ mariánskeho uhorského kráľovstva, bolo postupne vykoreniť protestantskú vieru.¹⁹ Práve za jej panovania, poznačeného myšlienkami baroka, dosahuje rekatolizácia svoj vrchol. Panovníčkin vyslovene netolerantný prístup v náboženských otázkach sa prejavil vo forme opatrení, ktoré sa viditeľne odzrkadlili ako vo sfére evanjelického školstva, tak i v zákaze štúdia v zahraničí. Ústupky dokázala urobiť len v skutočne ojedinelých individuálnych prípadoch. Uľahčenie existencie pre slovenských evanjelikov tak prichádza až v súvislosti s vydaním Tolerančného patentu za panovania Jozefa II., reprezentanta osvietenského absolutizmu.

4 Tolerančný patent (1781)

Do roku 1780 boli pomery na Slovensku pre evanjelickú a. v. cirkev, ktorá sa dostala len do roly akéhosi pasívneho účastníka, značne nepriaznivé. Katolícka cirkev počas dlhého obdobia rekatolizácie totiž prostredníctvom kléru umelo vštepovala nepriateľský postoj k nekatolíkom do vedomia svojich veriacich.²⁰ Doktor Július Adamiš aj napriek tomu, ale uvádza, že: „sám katolícky pospolitý ľud na Slovensku aktívne sa nikdy nezúčastnil na otvorenom prenasledovaní evanjelikov“.²¹ Po tom ako sa svetskí činitelia dokázali vymaniť z pod priameho vplyvu kléru, viacerí z nich

¹⁸ BORBIS, Johannes. Die evangelisch-lutherische Kirche Ungarns in ihrer geschichtlichen Entwicklung nebst einem Anhang über die Geschichte der protestantischen Kirchen in den deutsch-slavischen Ländern und in Siebenbürgen, s. 99 – 100.

¹⁹ PRAŽÁK, Albert. Dějiny slovenské literatury, s. 264.

²⁰ ADAMIŠ, Július. Keď sa katolíci zasadzovali za práva evanjelikov!, s. 171.

²¹ ADAMIŠ, Július. Jubileum Tolerančného patentu, s. 324.

prehodnotili svoj negatívne nadobudnutý postoj k tzv. „evanjelickým kacírom“, na ktorých začali postupne nazerať ako na spoluobčanov či dokonca bratov, k čomu svojimi reformami (predovšetkým vydaním Tolerančného patentu) výrazným spôsobom prispel aj samotný panovník Jozef II.²²

Na základe výsostného práva panovníka rozhodovať v náboženských záležitostiach, garantovaného zákonným článkom XXX z roku 1715, vydáva cisár Jozef II., dňa 25. októbra roku 1781 svoj Tolerančný patent. Išlo o reakciu na spis memoriale, zostavený protestantmi pri príležitosti nástupu panovníka na trón. Za jeho vydaním netreba hľadať úmysel cisára poškodiť takýmto spôsobom katolíckej cirkvi, o čom svedčí aj ten fakt, že Jozef II. po nástupe na trón ponecháva i naďalej v platnosti Resolutio Carolina, zostavené Karolom III. ako aj nariadenia tzv. intimáty svojej matky Márie Terézie. Za patentom, ale možno badať úpornú snahu o zabezpečenie všeobecného rozvoja štátu, ktorý mal pevne stáť na princípoch tolerancie, znášateľnosti a slobody.

Obsah Tolerančného patentu vzťahujúceho sa na štátom uznané cirkvi tvorí 18 zákonných bodov. „Pre Uhorsko bol Tolerančný patent písaný po latinsky a bol vydaný pod názvom „Benigna Resolutio“ (Milostivé rozhodnutie).“²³ Patent povoľuje vykonávanie súkromného kultu aj v lokalitách, kde sa táto prax nezaužívala a verejné vykonávanie náboženstva aj mimo artikulárnych miest. Na miestach, kde sa nájde aspoň sto rodín tvorených príslušníkmi nekatolíckeho náboženstva, patent umožňuje postaviť na vlastné náklady modlitebňu, školu ako aj ďalšie potrebné budovy, slúžiace napríklad ako príbytky pre duchovných či učiteľov. Aby poddaný ľud získal potrebné povolenie na výstavbu, musel v prvom rade preukázať dostatočné finančné zabezpečenie, ktoré nijakým spôsobom nesmelo ohroziť plnenie daňovej povinnosti. Pri stavbe modlitebne bolo zároveň potrebné zohľadniť aj určité obmedzenia týkajúce sa konkrétne veže, zvonov a vchodu vybudovaného z hlavnej ulice, ktoré stavba na rozdiel od chrámov verejných mať nesmela.²⁴ Patent obsahoval aj uznesenie, podľa ktorého už viac nemalo byť od nekatolíkov vyžadované povinné skladanie dekretálnej prísahy, keďže jej forma bola v rozpore so zásadami ich vierovyznania a svedomia. S tým súvisela aj ďalšia zásada, podľa ktorej protestanti a pravoslávni nemali byť viac násilne nútení k účasti na katolíckych bohoslužobných podujatiach. Nekatolíckym duchovným sa ďalej povoľuje slobodne navštevovať chorých a väzňov svojho vierovyznania a superintendenti získavajú odobrenie na vykonávanie vizitácií cirkevných zborov. Filie nesmú byť násilne odnímané a kazateľom je dovolené slobodne ich navštevovať. Patent ruší aj zaužívanú prax reverzov vzťahujúcich sa na zmiešané manželstvá

²² ADAMIŠ, Július. Keď sa katolíci zasadzovali za práva evanjelikov!, s. 171.

²³ LACLAVÍKOVÁ, Miriam, ŠVECOVÁ, Adriana . Pramene práva na území Slovenska I.: Od najstarších čias do roku 1790, s. 164.

²⁴ LACLAVÍKOVÁ, Miriam, ŠVECOVÁ, Adriana. Pramene práva na území Slovenska I.: Od najstarších čias do roku 1790, s. 166.

a v prípade otca, ktorý je príslušníkom nekatolíckeho náboženstva určuje, že aj synovia majú byť z hľadiska náboženskej výchovy vedení vo viere svojho otca.²⁵

Napriek všetkému, je, ale potrebné podotknúť, že Tolerančný patent „nevychádzal ani z Viedenského ani z Lineckého mieru a ich uzákonení (1606 – 1608, 1645 – 1647), a tak sa iba minimálne priblížil k úplným náboženským slobodám, ktoré tieto charty zaručovali“.²⁶ „V úzkom slova zmysle možno povedať, že tolerančný patent znamenal rozšírenie uznesenia Šopronskeho snemu 1681 týkajúceho sa artikulárnych miest, resp. chrámov.“²⁷ Z právneho hľadiska sa problematickým javilo aj zaradenie patentu medzi panovníkove nariadenia, nie vyššie stanovené zákony. Jeho zavádzaniu do praktického života veriacoho ľudu, bude navyše ešte v nasledujúcom období brániť nepriaznivý vývoj politickej situácie na území Uhorska a teda i Slovenska.

4.1 Cirkevno-právny status slovenských evanjelikov po vydaní Tolerančného patentu

Šíreniu Tolerančného patentu, ku ktorému boli v nasledujúcich rokoch pridané viaceré intimáty²⁸, sa kládli do cesty prekážky predovšetkým zo strany Kráľovskej dvornej kancelárie vo Viedni, ako aj Miestodržiteľskej rady so sídlom v Budíne.²⁹

Počas desaťročného obdobia od vyhlásenia Tolerančného patentu, ale i napriek tomu vzrástol význam evanjelickej a. v. cirkvi na Slovensku, o čom svedčí nárast počtu cirkevných zborov ako aj novovybudovaných tolerančných kostolov, pri ktorých si evanjelici zakladali svoje školy. Zákonný článok XXVI dovoľoval počas tohto obdobia stavať evanjelikom chrámy aj s vežami, a tak na Slovensku do roku 1790/91 vyrástlo 85 nových kostolov.³⁰ Štatistický údaj ďalej poznamenáva, že „do roku 1800 sa zriadilo na Slovensku 151 zborov a postavilo 131 chrámov, teda vyše štvrtiny terajších“.³¹

Na domácej politickej scéne, ale v tomto období dochádzalo k stupňovaniu averzie voči absolutistickým a centralizačným snahám panovníka Jozefa II. Silnejúce turecké nebezpečenstvo, tlak zo strany hroziaceho Pruska ako aj revolučné udalosti vo Francúzsku, to všetko prispievalo k čoraz väčšej nespokojnosti uhorskej šľachty, obávajúcej sa straty nadobudnutých privilégií.

Nastupujúci cisár Leopold II. preto necháva zvolať na 6. júna roku 1790 zákonný snem do Budína, aby prerokoval náboženské záležitosti, čím sa panovník dobrovoľne vzdal svojho práva vyplývajúceho mu zo zákonného článku XXX/1715.³² Proti sebe na sneme vystúpili, na jednej strane

²⁵ KÓNYA, Peter. ECAV v 18. storočí (1711 – 1791), s. 57.

²⁶ GÁL, Vladimír. Tolerančný patent, s. 91.

²⁷ GÁL, Vladimír. Tolerančný patent, s. 92.

²⁸ Blížšie pozri: VESELÝ, Daniel. Dejiny kresťanstva a reformácie na Slovensku s. 261 - 263.

²⁹ HANO, Ján. Po tolerancii u nás, s. 93.

³⁰ GÁL, Vladimír. Tolerančný patent, s. 92.

³¹ GÁL, Vladimír. Tolerančný patent, s. 92.

³² VESELÝ, Daniel. Dejiny kresťanstva a reformácie na Slovensku. [pdf.]. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 1998, s. 128.

katolícka hierarchia, striktno odmietajúca myšlienku rovnoprávnosti evanjelikov s katolíckou cirkvou, pričom druhú stranu reprezentovali nie len evanjelici, ale aj samotný panovník a za práva evanjelikov sa zasadzovali aj mnohí členovia katolíckej cirkvi.³³ Prísne katolícky smer argumentoval vyjadrením svojich pochybností o platnosti Tolerančného patentu, avšak rozhodujúcu reč na tomto sneme predniesol až gróf Alojz Batthány: „*Ide tu o spoločné dobro, o nenapadnuteľné zákony ľudstva, ktoré našim bratom, priateľom, našej krvi (totiž evanjelikom) nemôžeme odoprieť. ... Ja, od kráľovho, v náboženskej veci vydaného rozhodnutia, ktoré sa úplne shoduje s pravým smyslom Kristovho učenia, ako aj s blahom našej krajiny, očakávam veľké požehnanie.*“³⁴

Zákonný článok XXVI, pozostávajúci zo 17 paragrafov, ktorý potvrdzuje náboženské ustanovenia Viedenského a Lineckého mieru, bol tak oficiálne snemom prijatý dňa 8. februára roku 1791. Z obsahu tohto zákonného článku vyplýva, že evanjelikom sa povoľuje verejné vykonávanie náboženstva, do platnosti vchádza zásada cirkevnej a školskej autonómie evanjelickej cirkvi a potvrdzuje sa platnosť nariadenia o oslobodení evanjelikov od platenia štolárnych poplatkov a skladania dekretálnej prísahy. Ďalej článok v jednotlivých paragrafoch pojednáva o otázke miešaných manželstiev a náboženskej výchove detí pochádzajúcich z takýchto manželstiev. Chrámy, ktoré boli nekatolíckym konfesiám počas predchádzajúceho obdobia násilne odobrané katolíkmi, ale zákonný článok ponecháva i naďalej vo výlučnom vlastníctve katolíckej cirkvi.³⁵ Zákonný článok XXVI obsiahol aj otázky týkajúce sa konverzií, ktoré sprevádzalo nemálo ťažkostí, a tak sa neraz stávali problematickými. S tým súvisí aj skutočnosť, že vo verejnej mienke sa postupne ujala myšlienka o škodlivom vplyve konverzií, čo neskôr výrazným spôsobom podporilo aj vzniknutú predstavu „o nelojálnosti uhorských protestantov v období príprav tzv. sprisahania uhorských jakobínov“.³⁶ Každodenné vzájomné spolužitie konfesií, ale viedlo časom k eliminácii takýchto radikálnych názorov a „vojna s Francúzskom a silnejúce patriotické nálady prispievali k stmelovaniu spoločnosti a skôr k reflexii vlastnej úlohy daného cirkevného spoločenstva v nej.“³⁷

V dôsledku prijatia XXVI. zákonného článku, vzišla zo strany evanjelickej a. v. cirkvi na Slovensku potreba reagovať na nové podmienky, ktoré mali viesť k zmene nábožensko-politických pomerov v krajine.

5 Peštianska synoda

Po uzákonení zákonného článku XXVI/1791 vyvstala pre evanjelickú cirkev potreba synodálne ukotviť nové pomery, ktoré nastali v oblasti cirkevného zriadenia na území uhorského kráľovstva. Žiadosť evanjelikov o zvolanie krajinskej synody bola panovníkom schválená, a tak za účasti 434

³³ ADAMIŠ, Július. 150. výročie XXVI. článku z roku 1791, s. 316 – 317.

³⁴ ADAMIŠ, Július. 150. výročie XXVI. článku z roku 1791, s. 317.

³⁵ ADAMIŠ, Július. 150. výročie XXVI. článku z roku 1791, s. 317.

³⁶ KOWALSKÁ, Eva. Evanjelické a. v. spoločenstvo v 18. storočí, s. 31.

³⁷ KOWALSKÁ, Eva. Evanjelické a. v. spoločenstvo v 18. storočí, s. 31.

cirkevných zborov bola synoda v Pešti, dňa 14. septembra pod predsedníctvom baróna Prónaya slávnostne otvorená.³⁸ Paralelne sa v tomto čase uskutočnila aj synoda evanjelickej cirkvi helvétskeho vyznania v Budíne. Podľa profesora praktickej teológie a cirkevného práva Jána Jamnického, mala Peštianska synoda význam len v historických súvislostiach, keďže ňou vynesovaných 161 zákonov nebolo nikdy sankcionovaných.³⁹ Unionisti a konfesionalisti, stojaci proti sebe, sa totiž počas dlhotrvajúcich synodálnych rokovaní nedokázali vzájomne dohodnúť, čoho dôsledkom bolo, že nedošlo k potvrdeniu prijatých cirkevných kanónov vládnucim panovníkom.

Na Peštianskej synode sa prejavili kyriarchické snahy, ktoré znamenali zásah do oblasti parity. Výraznejšie sa tak presadila moc laikov v cirkvi. Ako vzor návrhov tu dobre poslúžili poľské dissidentské kanóny, ktorých výrazný vplyv možno zreteľne pozorovať aj v právnej tvorbe kalvínskej synody v Budíne. Veľkým sporom sa na synode stal popri presadzovaní kyriarchie aj boj o Knihu svornosti, v ktorom sa unionisti snažili o odstránenie vierovyznavačských kníh okrem Aughburského vyznania.⁴⁰ Po protestoch zo strany viacerých synodálov si, ale Kniha svornosti napokon zachovala svoju pôvodnú podobu.

Vynesené kanóny synody, v počte 161, boli zatriedené do piatich častí. Prvá časť obsahuje prvých 30 kanónov, ktoré pojednávajú o správe cirkvi. „Podľa týchto uznesení je biskupská právomoc značne obmedzená dištriktuálnym konventom a konzistóriom.“⁴¹ V druhej časti pozostávajúcej zo 75 kanónov sa hovorí o kazateľskom úrade, povinnostiach z tohto úradu vyplývajúcich a cirkevnej disciplíne. Tretia časť tvoriaca 36 kanónov upravuje manželské právo. Štvrtú časť o riadení škôl a cenzúre kníh tvorí 10 kanónov a piata časť taktiež s 10 kanónmi sa vzťahuje na hospodárenie s cirkevným majetkom.⁴²

Ako ďalej profesor Jamnický uvádza, táto synoda sa so svojou unionistickou snahou a prijatými zákonmi dostala do rozporu s jednou z prioritných zásad platných v cirkevnom práve, podľa ktorej sa právne tvorby nesmú dostať do protikladu s dogmatickými zásadami cirkvi.⁴³ V pozadí synody tak možno vidieť „závažné národnostné implikácie a Slováci v nej videli program maďarizácie a hrozbu národnostného útlaku prostredníctvom cirkvi“.⁴⁴ Jednotlivé kanóny sa preto len veľmi ťažko zavádzali do praktického života.

³⁸ PETRÍK, Ján. Hodnosť biskupa v Slovenskej evanj. cirkvi a. v., s. 134.

³⁹ JAMNICKÝ, Ján s. a. Theol. Vys. Škola ev. a. v. cirkvi na Slovensku, Bratislava. *Kompendium evanj. cirkevného práva*. Rukopis., s. 20.

⁴⁰ VESELÝ, Daniel. Dejiny kresťanstva a reformácie na Slovensku., s. 269.

⁴¹ PETRÍK, Ján. Hodnosť biskupa v Slovenskej evanj. cirkvi a. v., s. 134.

⁴² VESELÝ, Daniel. Dejiny kresťanstva a reformácie na Slovensku, s. 270; JAMNICKÝ, Ján. Theol. Vys. Škola ev. a. v. cirkvi na Slovensku, Bratislava. *Kompendium evanj. cirkevného práva*. Rukopis., s. 20.

⁴³ JAMNICKÝ, Ján s. a. Theol. Vys. Škola ev. a. v. cirkvi na Slovensku, Bratislava. *Kompendium evanj. cirkevného práva*. Rukopis., s. 21.

⁴⁴ FILO, Július. Cirkevné právo, s. 18.

Synode v Pešti sa napokon nepodarilo dosiahnuť stanovený cieľ, ktorým bolo vypracovanie ústavy platnej pre evanjelickú cirkev na území Uhorska, čo viedlo jednotlivé dištrikty vrátiť sa opäť už ku zaužívanému zvykovému právu a platným právnym tvorbám.⁴⁵

6 Záver

Vývoj a fungovanie evanjelickej a. v. cirkvi na Slovensku, vystavenej v období 18. storočia systematickým pokusom Viedenského dvora o nastolenie náboženskej jednoty v rámci monarchie, záviseli na schopnosti integrácie jej príslušníkov a v danej dobe aktuálnej snahe o riešenie vnútrocirkevných záležitostí. V atmosfére neutíchajúcich politických konfliktov a v dôsledku zavádzania prísnych reštrikčných opatrení bola evanjelická a. v. cirkev na Slovensku v 18. storočí nútená zápasiť o udržanie nadobudnutého spoločenského statusu, ale v prvom rade o zachovanie vlastnej existencie v podmienkach štátoprávneho usporiadania. V prebiehajúcom procese rekatolizácie dochádzalo zavádzaním jednotlivých zákonných článkov, cieľom ktorých mala byť eliminácia protestantov vo sfére občianskeho života, k neprimeraným zásahom do oblasti ich občianskych práv, ale neraz dokonca i k zamedzeniu ich osobnej slobody. Na základe nábožensko-politického myslenia doby tak možno jednoznačne v tomto čase konštatovať, že „cirkev bolo neustále potrebné prezentovať v takej podobe, ktorá bola pre panovníka prijateľná vtedy, keď sa stala subjektom právnych aktov, ktoré pre ňu vytvorili právny rámec.“⁴⁶

Za desaťročiami okliešťovania výkonu evanjelického náboženstva zo strany Habsburgovcov i katolíckej cirkvi, napokon urobil definitívnu bodku až záver storočia, v ktorom v súvislosti s radikálnou zmenou pomerov a myšlienkami zjednotenia spoločnosti dochádza z hľadiska cirkevno-právneho rámca k rovnocennému postaveniu protestantov a tým k ukončeniu jednej veľkej epochy dejín.

Zoznam použitej literatúry

Monografie

BEŇA, Jozef a Tomáš GÁBRIŠ 2008. *Dejiny práva na území Slovenska I (do roku 1918)*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2008, 221 s. ISBN 978-80-7160-257-6.

BORBIS, Johannes 1861. *Die evangelisch-lutherische Kirche Ungarns in ihrer geschichtlichen Entwicklung nebst einem Anhang über die Geschichte der protestantischen Kirchen in den deutsch-slavischen Ländern und in Siebenbürgen*. Nordlingen : Druck und Verlag der C. H. Beckschen Buchhandlung, 1861, 520 s.

⁴⁵ PETRÍK, Ján.. Hodnosť biskupa v Slovenskej evanj. cirkvi a. v., s. 134.

⁴⁶ KOWALSKÁ, Eva. Problémy s obnovou cirkevného života, s. 93.

KOWALSKÁ, Eva 2001. *Evanjelické a. v. spoločenstvo v 18. storočí*. Bratislava: Veda, 2001, 212 s. ISBN 80-224-0704-6.

LACLAVÍKOVÁ, Miriam a Adriana ŠVECOVÁ 2007. *Pramene práva na území Slovenska I.: Od najstarších čias do roku 1790*. Trnava: Typi Universitas Tyrnaviensis, 2007, 415 s. ISBN 978-80-8082-153-1.

PRAŽÁK, Albert 1950. *Dějiny slovenské literatury: Od najstarších časů do nové doby*. Praha: Melantrich, 1950, 376 s.

VESELÝ, Daniel 2004. *Dejiny kresťanstva a reformácie na Slovensku*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2004, 384 s. ISBN 80-7140-221-4.

Príspevky v zborníkoch

BODNÁROVÁ, Miloslava. 2010. Žilinská synoda a jej význam pre evanjelickú a. v. cirkev na Slovensku. In *Akty a závery. Zákony a ustanovenia Žilinskej synody*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2010. ISBN 978-80-89301-63-8, s. 53 - 59.

ĎUROVIČ, Ján 1945 - 46. Slovenský pietizmus. In *Historica Slovaca*. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení III - IV, 1945 - 46, s. 165 - 179.

KÓNYA, Peter 2010. Šírenie luterskej reformácie. In KÓNYA, Peter, et al., zost. *Konfesionalizácia na Slovensku v 16. - 18. storočí*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej Univerzity, 2010. ISBN 978-80-555-0288-5, s. 18 - 29.

KÓNYA, Peter 2002. ECAV v 18. storočí (1711 - 1791). In UHORSKAI, Pavol, et al., zost. *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry 3*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 2002. ISBN 80-7140-175-7, s. 49 - 62.

KOWALSKÁ, Eva 2010. Problémy s obnovou cirkevného života. In KÓNYA, Peter, et al., zost. *Konfesionalizácia na Slovensku v 16. - 18. storočí*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej Univerzity, 2010. ISBN 978-80-555-0288-5, s. 88 - 94.

Príspevky v časopisoch

ADAMIŠ, Július 1958. Keď sa katolíci zasadzovali za práva evanjelikov! In *Cirkevné listy*. 1958, roč. 71, č. 11, s. 171 - 172.

ADAMIŠ, Július 1941. 150. Výročie XXVI. článku z roku 1791. In *Stráž na Sione*. 1941, roč. XLIX., č. 21, s. 316 - 317.

GÁL, Vladimír 1981. Tolerančný patent. In *Cirkevné listy*. 1981, roč. 94 (105), č. 6, s. 91 - 93.

HANO, Ján 1983. Po tolerancii u nás. In *Cirkevné listy*. 1983, roč. 96 (107), č. 6, s. 93 - 94.

KOHÚTOVÁ, Mária. 1999. Politické pozadie snemu roku 1608. In *Historické štúdie 40*. Bratislava: Veda, 1999, s. 123 - 130.

KOLÁROVSKÝ, Pavel 1981. Resolutio Carolina. In *Tranovský evanjelický kalendár*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 1981, roč. 81, s. 69 - 72.

KOWALSKÁ, Eva 2006. Obnova cirkevného života evanjelikov a. v. v Uhorsku po roku 1681. Problémy a formy ich riešenia. In *Historický časopis*, 2006, roč. 54, č. 4. ISSN 0018-2575, s. 653 – 664.

PETRÍK, Ján 1964. Hodnosť biskupa v Slovenskej evanj. cirkvi a. v. In *Cirkevné listy*. 1964, roč. 77, č. 7 – 8, 9, s. 112 – 117. 133 – 139.

ŽIAK, Andrej. 1981. Dvesto rokov od vydania Tolerančného patentu. In *Tranovský evanjelický kalendár*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 1981, roč. 81, s. 37 - 42.

Rukopisy, kompendiá a iná knižná literatúra

FILO, Július 2009. *Cirkevné právo*. Bratislava: Evanjelická bohoslovecká fakulta UK, 2009. 98 s. ISBN 978-80-88827-33-7.

JAMNICKÝ, Ján s. a. Theol. Vys. Škola ev. a. v. cirkvi na Slovensku, Bratislava. *Kompendium evanj. cirkevného práva*. Rukopis. 216 s.

VESELÝ, Daniel 1998. *Dejiny kresťanstva a reformácie na Slovensku*. [pdf.] Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 1998. 186 s. [cit. 2014-03-03].

Kontakt na autorku:

Mgr. Zuzana Poláková
Univerzita Komenského v Bratislave
Evanjelická bohoslovecká fakulta
Bartókova 8
811 02 Bratislava 1
polakova.zuzka1989@gmail.com

Peer reviewed by:
doc. ThDr. Peter Gažík
Mgr. Radoslav Hanus, PhD.

[Published online December 29, 2014]